Z. ORNEA

„Tradiţionalism şi modernitate în deceniul al treilea"

„Din orice perspectivă am contempla tabloul perioadei interbelice, avem de constatat că greutatea apasă pe acest al treilea deceniu (care a durat, de fapt, doisprezece ani, pentru că începe în noiembrie 1918 şi sfirşeşte în 1930). In mai toate compartimentele «jocurile au fost făcute» (dacă ne putem exprima astfel) în anii douăzeci, în deceniul următor s-au precizat intenţionalităţi evidenţiate mai înainte, s-au modificat accentele. Dar harta a rămas, în datele ei caracteristice, aceea fixată după răsturnările din deceniul al treilea. Aceasta în planul scenei politice şi al. ideologiei politice. In cel al literaturii şi artei, practic, anii treizeci nu fac decît să adauge cîteva valori noi. Dar esenţialul se consumase în deceniul al treilea": iată premisa noii cărţi a lui Z. Ornea ***(Tradiţionalism şi modernitate în deceniul al treilea),*** prin care autorul îşi continuă ceea ce s-ar putea numi o istorie a literaturii române în curentele social-politice, ideologice şi artistice, începută cu ***Junimismul,*** acum un deceniu şi jumătate, şi urmată cu ***Ţărănismul, Sămănătorismul*** ş.i celelalte. Premisă oarecum surprinzătoare în raport cu »pinia cea mai răspîndită de pînă azi, înclinată să vadă în criza economică, socială şi ideologică din preajma imediată a anului 1930 laboratorul fenomenelor de după aceea şi, în orice caz, preocupată în mai mare măsură de deceniul al patrulea decît de precedentul. Studiul - solid documentat, exact în diagnostice şi foarte prob în judecăţi - nu numai descoperă, în efervescenţa primilor ani postbelici, rădăcinile viitoarelor mentalităţi şi evenimente, dar încearcă să dovedească (şi în cea mai mare măsură izbuteşte) că, deşi mai spectaculos (şi acest fapt atrage atenţia asupra lui), deceniul al patrulea nu mai e, în fond, capabil de o veritabilă inovaţie, culegînd roadele (şi ce triste roade uneori!) care au fost semănate în deceniul al treilea şi s-au copt la soarele lui. Premisei lui Z. Ornea nu se poate aduce decît o singură obiecţie (ca să fiu drept, sub forma unei întrebări pe care mi-am pus-o mie însumi) şi ea ne este sugerată de concluzia însăşi a cărţii. Iată această concluzie la pagina 648: *„Noua epocă literară* (postbelică - n.n.) *se instalează ferm, cu conştiinţa de-plină a valorii pe care o reprezintă E o înaltă demonstraţie a puterii creatoare a unui popor cu o specificitate intrinsecă".* Această îndreptăţită credinţă izvorăşte din observarea marilor modificări structurale survenite în România după 1918 şi a sentimentului public general, care reflecta satisfacţia realizării unora

din cele mai scumpe idealuri ale românilor' (înfăptuirea statutului naţional unitar fiind cel mai arzător din toate), în acelaşi timp, autorul observă că, în pofida ezitărilor partidelor politice în guvernarea unei ţării care nu mai semăna deloc cu ceea ce fusese pînă ieri, deceniul al treilea a reuşit să echilibreze îndeajuns de bine forţele centrifuge şi a reprezentat o perioadă relativ stabilă social şi foarte productivă spiritual şi cultural. Spre a ne referi doar la literatură, nu se nasc în aceşti cîţiva ani poezia, proza şi critica noastră modernă? Dar deceniul următor nu mai poate fi privit la fel: tocmai stabilitatea şi echilibrul îi vor lipsi. Forţele de dreapta şi fascizante nu se vor manifesta doar cu mai mare energie, dar, în ciuda opoziţiei elementelor de stînga, care se vor organiza ele înseşi într-un front unic antifascist şi-şi vor crea publicaţiile şi centrele de influenţă, vor determina o rupere provizorie a echilibrului anterior şi vor ameninţa instituţiile ţării. Aceasta, nu e simplă chestiune de accent: şi dacă cea mai mare parte a fenomenelor din deceniul al patrulea există în stare potenţială în anii '20, oare se poate afirma că harta ideologică rămîne, cum spune Z. Omea, aceeaşi? Şi dacă anii '30 nu fac, în literatură, decît să adauge cîteva valori noi cum spune tot autorul, mai putem crede într-o înflorire similară ca aceea de dinainte? Mie mi se pare că, fiind evident caracterul de potenţialitate al deceniului trei (pentru prima oară analizat temeinic, azi de Z. Ornea), ceea ce urmează în anii '30 schimbă radical raportul de forţe şi harta ideologică

Socotind, pe bună dreptate, că deceniul trei este unul de răscruce în istoria noastră recentă, Z. Ornea îl descrie cu ajutorul a două concepte care, puţind defini orice perioadă, devin relevante cu adevărat în situaţii ca aceea existentă după 1918. Conceptele sînt acelea din titlul cărţii. Autorul vorbeşte deci de „tradiţionalism"şi de „modernitate". E uşor de observat aici o disimetrie. De ce nu „tradiţionalitate" sau, din contra, „modernism"? Explicaţia autorului, în ce-l priveşte pe primul, este că ,, *in acest deceniu, pe care, U studiem, destule forţe sociale >•/ anumite cercuri culturale s-au constituit in factori ai tradiţionalismului, opunînd o dîr:ă rezistenţă evoluţiei necesare structurilor româneşti",* aşadar, nu o tradiţionalitate oarecare, ca naturală cenzură a exceselor înnoitoare, acţiona în epocă, dar un adevărat curent ostil înnoirii, în ce priveşte al doilea termen, Z. Omea vrea să evite tocmai nuanţa peiorativă: modernitatea „ *e o altă expresie pentru înnoire sau pentru evoluţie echilibrată".* Nu ar exista, înţelegem, motive să denunţăm excese în această a doua direcţie, în plus, termenul de modernism are şi o accepţie particulară, datorită utilizării lui de către E. Lovinescu. Pentru Z. Ornea, deci,

opoziţia valabilă între 1918 şi 1930 e între o mentalitate normal înnoitoare şi una excesiv conservatoare. Fiind de acord cu această teză, vom vedea că, uneori, disimetria în care se găsesc cele două concepte naşte anumite dificultăţi practice.

Nu pot, în spaţiul acestei cronici, decît să repet, sub ochii cititorului, lectura cărţii. După necesarele *Preliminarii,* întîiul capitol propriu-zis înfăţişează *Scena vieţii politice.* Aşa procedase autorul şi în altele din monografiile lui mai vechi. E un capitol scris din unghiul istoricului, deşi nu o contribuţie faptic originală, cu multă informaţie totuşi şi chiar cu unele (rare), încercări de portret, cum ar fi acela al lui luliu Maniu, *„cu psihologia sa de abate iezuit",* omul echivocurilor şi retractărilor nesfîrşite. Un capitol, de aceeaşi factură preponderent documentară, menit a fixa cadrul, îl reprezintă *Publicistica literar-culturală.* El conţine „fizionomii" de reviste, grupate în funcţie de patru tendinţe principale: tradiţionaliste, independente, anticonservatoare şi zburătoriste. Clasificarea e maniabilă practic, deşi principial ea ar putea ridica unele întrebări: de pildă, aceea că există reviste al căror program poîitico-ideologic nu e concordant cu programul literar. Autorul rezolvă de obicei astfel de dileme prin examenul minuţios al revistei, semnalînd diferenţele, nuanţele, complicaţiile. Aşa ne dăm seama mai bine şi că revistele pe care el le numeşte iniţial „independente" sînt de fapt fie neutre, fie atît de eclectice încît nu pot fi definite în funcţie de o singură tendinţă. Următoarele două capitole descriu curentele principale din fiiosofia europeană a vremii, care s-au reflectat şi în gîndirea românească, şi. respectiv, orientările teoretice socio-economic legate de dezvoltarea României postbelice. Bun cunoscător al acestor domenii (mai rar luate în considerare cu atîta minuţioasă aplicaţie de istoricii literaturii), Z. Ornea procedează în spiritul celei mai depline obiectivităţi şi probităţi. Chiar cînd se simte tentat s-o facă, nu dă curs pornirii pamfletare. Decupate, pe fondul limbajului perfect urban şi sobru al comentatorului, accentele de violenţă sau doar ceva mai colorate din limbajul protagoniştilor, care s-au înfruntat în epocă, apar cu atît mai net, iar. discreditarea celor eronate, tendenţioase sau calomniatoare este instantanee şi eficientă. Z. Ornea are aici aliaţi preţioşi, de la care a învăţat acest limbaj aparent distant, în fond revelînd un angajament filosofic profund, tăios cînd trebuie, dar niciodată insultător, cucerind prin exactitate a ideii mai degrabă decît prin plasticitate verbală: e vorba de critici literari afirmaţi în deceniul respectiv sau care ating atunci maturitatea, de la E. Lovinescu, G. Ibrăileanu şi Paul Zarifopol, la Ş. Cioculescu şi M. Ralea, şi care au fost campionii raţionalismului contra tuturor deformărilor şi prostituărilor intelectuale ale vremii.

Un capitol fundamental, poate cel mai bun al întregii cărţi, este al cincilea, consacrat discuţiilor despre problema specificului naţional, care, de altfel, după părerea autorului însuşi *„concentrează în sfera ei mai toate aspectele particulare"* ale ideologiei deceniului, problemă cum nu există alta mai pasionantă „în toată istoria culturii noastre". Cu aceeaşi meticuloasă aplicaţie, Z. Ornea determină încă o dată sfera conceptului şi, în urma unor absolut necesare clarificării, intră în scena de bătaie a deceniului trei. Nu urmăreşte nici aici a sinteză, ci o trecere în revistă. Paragrafe bune, atente, sînt cele consacrate tezelor în problemă ale lui Ibrăileanu, Ralea. Camil Petrescu, E. Lovinescu şi celorlalţi. Concluzia, optimistă, a autorului, de mai multe ori exprimată, este că, la reparcurgerea polemicilor vremii, impresia dominantă rămîne aceea că punctul de vedere extremist susţinut la „Gîndirea" a coalizat, finalmente, contra lui toate forţele intelectuale, de la E. Lovinescu la N. lorga. Trebuie să admit că lucrurile stau întocmai. Z. Ornea o demonstrează foarte bine. Atît că zarva ideologică iscată de ortodoxişti (cu o gură atît de mare încît, dacă nu sîntem atenţi, am putea crede că vorbăria lor acoperea celelalte glasuri!), deşi denunţată ca periculoasă de toată lumea, chiar de aliaţi, în alte chestiuni decît aceea a specificului, n-a împiedicat excesele (şi politice, de data asta) din deceniul următor. Majoritatea intelectualităţii ştia, cu alte cuvinte, către ce riscante alternative împinge ţara doctrina lui Crainic şi Nae lonescu, se unea împotriva ei, dar nu-i putea opri transformarea dintr-o abstracţie ideologică într-un partid politic, Garda de Fier, a cărui trecere prin istoria noastră a fost atît de dezastruoasă.

Ultimele capitole sînt consacrate urmăririi acestor confruntări în proza şi poezia deceniului. Ele mi se par sub valoarea celorlalte şi oarecum grăbite. Desigur, multe din constatări sînt de reţinut şi, în cazul cîtorva scriitori, ideea pe care ne-o putem face despre raportul operei lor cu tendinţele ideologice ale momentului este satisfăcătoare. De exemplu, în cazul prozatorilor neosămănătorişti, atît de ilustrativi pentru eroarea concepţiei înseşi pe care o exprimă în debilele lor proze. Oarecum laterale faţă de axul cărţii mi s-au părut interpretarea operei lui Rebreanu şi aceea a romanelor Hortensiei Papadat-Bengescu. Dacă rolul femeilor în ultimele e bine marcat, aş fi vrut să aflu şi motivele (eu le cred nu numai de ordin social) ale aceste emancipări. Unde însă mai rămîneau de spus unele lucruri este în caracterul inovator al artei acestor scriitori. Aici se ridică o întrebare la care^. Ornea se referă prea timid în cartea sa. S-a născut din acest-deceniu un tip ce roman necunoscut înainte şi s-a maturizat altul' bine cUnoscut. A înfăţişa evoluţia romanelor Hortensiei Papadat-Bengescu spre obiectivare

(idee lovinesciană) nu e deajuns şi eu zic că e chiar neadevărat într-o privinţă; oricum, lasă neexplicat tocmai raportul vechi/nou.

în poezie, aceste aspecte sînt şi mai frapante. Z. Ornea explică pe larg (paginile 550-553) de ce n-a tratat dtcît poezia lui Crainic, Voiculescu, Pillat, Maniu, Barbu, Blaga şi Arghezi. Dar nu şi convingător. El spune în esenţă că cele două tendinţe - spre tradiţie şi spre noutate - există îngemănate, în poezie, în expresivitatea ei lirică, şi abia dacă pot fi identificate separat în substanţa poeziei, în motive. De acord. Neo-sămănătorişti minori nu sînt discutaţi (la proză au fost), ceea ce la rigoare nu e grav, dar sînt excluşi şi poeţii netradiţionalişti sau antitradiţionalişti, în sensul unui program explicit, sub cuvînt că adevăraţii moderni sînt alţii, Blaga, Arghezi şi aşa mai departe.

„Să ne referim la cine? se întreabă retoric Z. Ornea. *La Camil Baltazar sau la Camil Petrescu? "* Desigur, mai ales în ce-l priveşte pe al doilea, dar de ce nu şi la Vinea, Voronca, Fundoianu, la avangardişti? Sînt de părerea lui Z. Ornea că tradiţionalul în motive Pillat bunăoară este, sub raportul expresiei, un modern: dar e vorba oare de aceeaşi modernitate ca la Voronca sau Vinea? Simpla recitire a poeziilor ar arăta că formele lirice au fost schimbate decisiv abia de aceştia din urmă, cu consecinţe mari asupra poeziei noastre, într-o carte despre tradiţie şi modernitate nu putem ignora acest fapt. Z. Ornea procedează cu o prudenţă pe care jumătate de secol scursă o face inutilă: ceea ce, la 1924, părea excesiv, „modernism" agasant etc., s-a dovedit a fi, mai ales în poezie, adevărata revoluţie a limbajului. S-ar fi înţeles mai bine şi rolul lui I. Barbu. Eu n-aş stărui, în cazul lui, pe tradiţionalismul eventual revelat în *Isarlîk* (care e un joc de-a pitorescul, nu o doctrină), ci pe reforma limbajului din celelalte poeme, în dorinţa de a nu părea că militează pentru extreme, dorinţa legitimă şi care stă la baza multor reuşite din studiul lui, Z. Ornea sacrifică în aceste situaţii adevărul, care, iată, pentru o dată, nu se găseşte la mijloc.

O astfel de carte, necesară, binevenită, va trebui discutată pe larg, după ce cronicarii îşi vor fi epuizat oficiul. Nu se poate nici măcar sugera bogăţia de probleme ce decurg din studiul unei perioade istorice cum e deceniul al treilea. Efortul lui Z. Ornea merită toată consideraţia.

, *(România literară, nr. 39, 1980)*